

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНИХ ЗОН м. КИЄВА

На всіх етапах розвитку Києва, як одного з визначних культурних центрів Європи, навчальні заклади відігравали важливу роль у формуванні функціональної структури та архітектурної виразності як окремих районів, так і всієї міської забудови. Вже перший у Східній Європі вищий навчальний заклад “Києво-Могилянська Академія”, який почав свій розвиток ще на початку XVII століття і весь час був провідним осередком культури і освіти, зробив вагомий внесок у формування архітектури навчальних закладів та поетапний розвиток Подолу, одного з найбільш самотутніх районів Києва.

На початку XIX ст. згідно з новим генеральним планом м. Києва, розробленим у 1830–1832 рр., який започаткував радикальні зміни у забудові міста, провідну функціонально-композиційну роль у розвитку центральної зони міста було відведено університету св. Володимира (тепер Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка). За проектом відомого архітектора В.І. Беретті була зведена велична будівля у стилі класицизму. В комплексі з університетом створювалися чоловіча і жіноча гімназії, приватний пансіон, педагогічний музей, комерційне училище, студентська їдальня, ботанічний сад.

Значну роль у забудові нового центру міста мала також будівля інституту шляхетних дівчат (1838–1842 рр., арх. В.І. Беретті). Одна з центральних вулиць міста Фундуклеєвська значною мірою сформувалася завдяки своєрідним за архітектурними якостями будівлям Колегії Павла Галагана (1870 р., арх. О.Я. Шілле) та Ольгівської гімназії (арх. П. Альошин). Як бачимо, ще в XIX ст. у м. Києві були впроваджені прогресивні містобудівні принципи функціонального зонування території, блокування близьких за призначенням громадських об’єктів. Доречно відзначити, що у розвитку й інших провідних міст України (Харків, Дніпропетровськ, Донецьк та ін.) вищі навчальні заклади зіграли важливу соціальну та архітектурно-композиційну роль.

Наприкінці XIX ст. значно розширилася мережа навчальних закладів у м. Києві. Місто стало провідним центром освіти Східної Європи.

При населенні біля 200 тис. чоловік у м. Києві нараховувалося 60 навчальних закладів, у тому числі 4 вищих (духовна академія, імператорський університет, політехнічний інститут та вищі жіночі курси).

Місто зростало, почалась активна забудова Брест-Литовського шосе, яке продовжило Бібіковський бульвар у західному напрямку. Провідна планувальна та архітектурно-композиційна роль у формуванні забудови знову була відведена закладу вищої освіти “Київський політехнічний інститут (КПІ)”. В 1901 р. за проектом архітектора Г. Кітнера на території площею 39 га було споруджено шість величних корпусів інституту та сформовано паркову зону, яка ефективно використовується і на сьогоднішній час населенням прилеглих районів міста.

У процесі багаторічного розвитку інститут значно зміцнив навчальну зону. У 1973 році було прийнято рішення про радикальне розширення матеріальної бази КПІ. У зоні історичної забудови за інститутом закріплювалося біля 150 га території, у тому числі для першого етапу розвитку – 103,4 га (за рахунок приєднання та перепрофілювання суміжних ділянок).

За проектом, розробленим у КиївЗНДІЕП, було проведено нове функціональне зонування території. Головна роль надавалася формуванню центральної частини навчальної зони, де поряд з історичними корпусами зводилися нові навчальні будинки. Ядром композиції стала площа-форум, навколо якої розташовані головний навчальний корпус, бібліотека та студентський клуб з актовим залом.

У 1978–1980 рр. у південній частині території інституту збудовано навчально-лабораторні корпуси, які за об’ємно-просторовим рішенням об’єднані в єдиному архітектурному ансамблі. У 1980-ті роки в межах цієї ж зони території КПІ зведені додаткові навчальні корпуси енергетичного факультету, які завершили формування та акцентували забудову інституту вздовж вул. Борщагівської. У південно-західній частині території інституту створено спортивну зону з великим фізкультурно-спортивним корпусом. Передбачено також стадіон на 5000 місць та інші відкриті спортивні майданчики.

Забудова першої черги перспективного розвитку КПІ фактично реалізована. Нові корпуси значно збільшили робочі площі навчального закладу, збагатили його архітектурно-композиційне рішення і гармонійно включилися в об’ємно-планувальну структуру центральної частини м. Києва. Про ефективність прийнятих рішень свідчить і той факт, що автори проекту нових будівель КПІ відзначені державною премією в галузі архітектури.

Генеральним планом розвитку навчального закладу передбачалася друга черга забудови за рахунок перепрофілювання та приєднання до навчального закладу додаткових суміжних територій. Однак сучасні економічні умови, зміни в містобудівній політиці столиці України та

значна вартість землі вимагають інших архітектурно-планувальних пропозицій та пошуку напрямків більш ефективної забудови існуючих навчальних зон.

Реконструкція Національного технічного університету (КПІ) – це один із небагатьох прикладів не тільки для України, а і для світового досвіду, поетапного розвитку вищого навчального закладу в центральній частині міста.

Ще на початку ХХ ст. (1921–1933 рр.) на базі окремих факультетів КПІ було створено 12 нових вищих навчальних закладів, у т.ч. ряд інститутів сформовано у м. Києві: інженерно-будівельний, інженерів авіації, текстильний, сільськогосподарський, харчової промисловості, легкої промисловості, технологічний та інші, які також стали культурними та архітектурно-містобудівними центрами прилеглих районів.

На жаль, більшість інших інститутів засновувалися поблизу центру міста, де не було достатніх територіальних ресурсів для перспективного розвитку навчальних закладів. Характерним прикладом може служити інженерно-будівельний інститут (КІБІ, тепер Київський національний університет будівництва та архітектури), який протягом 30 років тричі змінював ділянки забудови в центральній частині міста (вул. Гончара, бульвар Т.Г. Шевченка, Повітрофлотський проспект).

Існуюча територія інституту (виділена у 1963 р. у Залізничному районі міста, обмежена Повітрофлотським проспектом, вулицями І. Клименка, Кривоноса та Освіти) загальною площею 12,7 га надавала більше можливостей для комплексного розвитку матеріально-технічної бази інституту. Ділянка зручно розташована на загальноміській магістралі, завдяки чому має добрі комунікаційно-транспортні зв'язки з іншими частинами міста. На сьогоднішній час в університеті навчається близько 7000 студентів. Згідно з нормативами для такої кількості студентів необхідна територія близько 40 га, що значно перевищує площі, які існують. Суміжні території, де ведеться активне житлове будівництво, приєднати до навчальних зон, як це пропонувалося раніше, майже неможливо. Освоєння нових земельних ділянок в іншому районі міста, враховуючи складний економічний стан країни, також малоімовірно. Тому найбільш реальний напрямок зміцнення навчально-матеріальної бази університету – упорядкування існуючих функціональних зон, ущільнення забудови, перепрофілювання окремих навчально-допоміжних корпусів. Вагомий ефект може дати кооперування університету з суміжними науководослідними організаціями будівельного профілю.

У подібній архітектурно-містобудівній ситуації перебуває Національний авіаційний університет (раніше інститут інженерів авіації). Інститут починав формуватись у 1950 р. на ділянці в південно-західній

частині міста, неподалік від політехнічного інституту. Протягом 70–80-х років інститут збудував повний комплекс навчальних та допоміжних корпусів згідно з технологічними вимогами того часу і фактично освоїв усі резервні території. Разом з тим, як показують розрахунки, для ефективної організації навчального та науково-дослідного процесів в університеті згідно з діючими нормативами необхідно майже подвоїти робочі площі приміщень. Враховуючи відсутність поблизу навчального закладу вільних територій, подальший розвиток цього навчального закладу також можливий за рахунок ущільнення існуючої забудови. На замовлення університету розроблені схеми генерального плану розвитку матеріально-технічної бази на існуючій території та проектні пропозиції стосовно реконструкції існуючих корпусів і спорудження нових навчальних будівель, науково-дослідних підрозділів, спортивних майданчиків, гуртожитків та житлових будинків для викладачів.

Зазначені вищі навчальні заклади належать до незначної кількості університетів, які знаходять резерви розвитку на існуючих ділянках. Більшість інших закладів вищої освіти фактично не мають перспектив розширення на історичних територіях. В особливо складних міських умовах перебувають університет харчових технологій, транспортний університет, економічний університет та ін.

Наведені приклади – це лише частина вищих навчальних закладів Києва, які мають глибокі корені поетапного розвитку, деякі з них зародилися ще в XIX столітті, більшість сформувалися в 30–40-х роках XX століття, значно укріпили навчально-матеріальну базу в 60–80-х роках і на сьогодні лише потребують її модернізації та розширення відповідно до тих значних трансформативних процесів, які проходять зараз у різних галузях економіки та культури, у тому числі в освіті.

В останні роки в Україні, у т.ч. в м. Києві, створено кілька нових вищих навчальних закладів, переважно на приватній основі, які потребують відповідної навчально-матеріальної бази. На першому етапі формування більшість подібних ВНЗ арендували навчальні площі в інших закладах освіти, але зараз вони намагаються створити свої навчальні зони.

Отже, в столичному місті зі славними культурно-освітніми традиціями, на наш погляд, складається критична ситуація територіального розвитку закладів вищої освіти. Доречно відзначити, що вона не проста і у формуванні інших закладів освіти. При активному житловому будівництві в центральних зонах міста майже зовсім не враховується відсутність територіальних резервів для відповідного розширення мережі шкіл та дитячих дошкільних закладів.

Які ж напрямки оптимізації забудови навчальних зон у м. Києві? На жаль, у столиці України науково-проектні розробки із впорядкування ме-

режі закладів вищої освіти відсутні. У середині 80-х років минулого століття при розробці нового генерального плану міста була спроба науково обґрунтувати перспективи розвитку навчальних зон міста. Фахівцями КІБІ та Діпровузу було встановлено, що площа навчальних зон вищої освіти на той час складала лише 57% від нормативної. Інститути були розміщені у різних частинах міста на 65 ділянках, більшість навчальних закладів сформовані на 3–6 майданчиках; гуртожитки переважно віддалені від навчальних корпусів, що значно ускладнювало навчальний процес. Науковці надали конкретні пропозиції, які були включені до генерального плану міста Києва, розробленого у 1986 р. Для системи навчальних закладів були виділені додаткові земельні ділянки в місцях їх історичного формування, деякі ВНЗ та технікуми, які розташовувалися в інтенсивно забудованих територіях, планувалося винести на нові ділянки. Передбачалися також резервні території для формування нових науково-навчальних зон у районах Троєщини, Осокорків та Лівобережної частини міста.

Криза в економіці держави у 1990-ті роки призупинила реалізацію планів. Багато новобудов було законсервовано. Деякі з них, як наприклад каркаси нових корпусів національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка Карого, вже більше 20-ти років “прикрашають” Львівську площу. В багатьох ВНЗ навчальні площі навіть скоротилися, частина приміщень віддана в оренду комерційним структурам.

Зарезервовані ділянки для майбутніх навчальних корпусів віддаються під житлову забудову. Виділення нових територій для навчальних зон в умовах високої вартості землі, приватизаційних процесів майже нереальне.

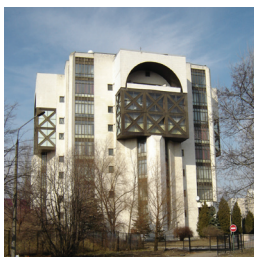
Як показують розрахунки, площа земельних ділянок більшості ВНЗ на сьогодні в 1,5–2 рази менша за нормативні вимоги. В Києві та інших великих історичних містах України майже вичерпані територіальні резерви для розширення навчальних зон. Необхідні пошуки нових більш ефективних напрямків оптимізації функціонально-планувальних рішень закладів освіти. Як концептуальні пропозиції в подальшому розвитку мережі навчальних закладів можна зазначити такі напрямки.

Перш за все необхідно переглянути діючі нормативні документи (ДБН 360-92** “Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень” та ДБН В.2.2-3-97 “Будинки та споруди навчальних закладів”), які регламентують міську забудову та проектування навчальних закладів. Розроблені в кінці минулого століття фактично на соціально-економічних та містобудівних умовах радянського періоду, вони не відображають реалії сучасної архітектурно-містобудівної діяльності. Необхідно в 1,5–2 рази зменшити показники площ земельних ділянок. Значне ущільнення забудови можливе за рахунок підвищення поверхо-

вості навчальних будинків, науково-дослідних корпусів, гуртожитків тощо. Обмеження нормативами висоти навчальних корпусів до 26,5 м є також неефективним. У реальній проектно-будівельній практиці України вже давно підтверджена можливість значного збільшення поверховості забудови навчальних зон до 20–25 поверхів. В експериментальному будівництві перевірена можливість зведення науково-дослідних корпусів та житлових будинків висотою до 100 м і більше. В зарубіжній практиці є приклади будівництва для навчальних цілей і більш високих хмарочосів. Наприклад, у Токіо вже декілька років успішно функціонує 50-поверховий навчальний будинок, в якому навчаються 10 тисяч студентів (у 2008 р. ця споруда отримала титул “Хмарочос року” і вважається символом інновацій у дизайні навчальних закладів (рис. 1)).

Ущільнення забудови навчальних зон можливе також за рахунок більш ефективного використання підземного простору. Сьогодні значну площу навчальних зон та ділянок, наближених до навчальних закладів, займають автостоянки, складські та інженерні споруди, які можуть розміщуватися в підземних та цокольних поверхах. У світовій практиці є багато прикладів ефективного використання покрівель, лоджій, різних терас та переходів для організації зон відпочинку студентів та інших навчально-допоміжних функцій.

Обґрунтована наукою та перевірена практикою доцільність кооперування та блокування територій навчальних закладів. На нашу думку, у м. Києві на сьогодні в умовах значного зменшення виробничого потенціалу та, разом з тим, збереженням за підприємствами і науково-дослідними установами значних територіальних ресурсів та науково-дослідних і виробничих корпусів, створення навчально-науково-виробни-

А

Б

В

Рис. 1. Кібернетичний центр в м. Києві (А). Проект університету економіки і фінансів, арх. В. Лівшиць, Г. Ковальська (Б). 50-поверховий хмарочос в м. Токіо, де розміщено три навчальних заклади (В)

чих об'єднань вигідно всім партнерам. Для університетів це додаткові матеріально-технічні ресурси та можливість удосконалення навчального процесу, особливо в частині лабораторних занять, проведення практик тощо. Для науково-дослідних та виробничих установ така кооперація відкриває перспективи для їх відродження та розвитку. Вірогідно, КиївЗНДІЕП, НДІ містобудування, НДІ теорії архітектури та містобудування (який, на жаль, взагалі ліквідований) при тісній співпраці з відповідними вищими навчальними закладами мали б інший сучасний стан та перспективи розвитку.

Для навчальних закладів науково-технічного та економічного профілів перспективним, на наш погляд, є створення навчальних зон на південній околиці міста на території Кібернетичного центру. Наближеність цієї території до нової зони університету ім. Т.Г. Шевченка та науково-дослідних інститутів системи Академії наук України створює оптимальні умови для організації навчального процесу. Вже існують проектні пропозиції про будівництво в цьому районі міста Українського державного університету економіки і фінансів.

Взагалі південно-західний напрямок розвитку міста, особливо після будівництва нових станцій метрополітену, досить перспективний для створення потужних навчальних зон. Ще за радянських часів тут у лісопарковій зоні "Голосієво" вдало була розміщена сільськогосподарська академія (тепер аграрний університет). Наявність вільних земельних ділянок давала можливість поетапно розбудовувати навчально-матеріальну базу, зберігаючи функціональну та композиційну цілісність комплексу.

Неподалік ефективно розвивається нова навчальна зона Національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Вибрана ділянка з резервною територією біля 100 га забезпечувала можливість перспективного розвитку університету. Віддаленість факультетських корпусів від головного навчального корпусу, ректорату та інших допоміжних служб, що розміщені в центрі міста, вимагала створення на новій території університету повного комплексу структурних підрозділів та функціональних зон: навчально-дослідних, громадських, спортивних, житлових та господарських. В основу архітектурно-планувальних рішень навчального комплексу покладена гнучка модульна структура, яка дає можливість поетапно нарощувати за лінійно-паралельною схемою нові навчальні корпуси.

Є територіальні резерви і в північному напрямку, де неподалік від станції метро "Чернігівська" вдало розміщено торгово-економічний університет, винесений ще у 1970 р. з ущільненої забудови вулиці Чигоріна в Печерському районі.

Формується університетська зона і в західному напрямку. У м. Ірпіні успішно розвивається фінансово-економічний університет, який готує спеціалістів для податкових служб. Безумовно, тут, у приміській лісопарковій зоні, доцільно формувати більш потужну навчальну та науково-дослідну зону.

Винесення університетських комплексів на околицю міст у приміській зоні – найбільш реальний напрямок удосконалення мережі закладів вищої освіти. Віддаленість навчальних закладів від загальноміських культурно-спортивних центрів створює певні обмеження у спілкуванні молоді, використанні бібліотечного фонду, компенсувати які цілком можливо завдяки створенню в навчальних закладах своїх центрів культурно-побутового обслуговування.

Список літератури

1. Ковальський Л.М., Ковальська Г.Л. Архітектура вищих навчальних закладів. Університети 3-го тисячоліття / Під заг. ред. Л.М. Ковальського. – К.: Основа, 2011. – 253 с.

2. Ковальський Л.М., Кузьміна Г.В. Експериментальне будівництво багатоповерхових будинків житлово-цивільного призначення // Будівництво України. – 2006. – № 10.

3. Ковальський Л.М. Транспортне обслуговування вищих навчальних закладів у міській забудові / Л.М. Ковальський // Досвід та перспективи розвитку міст України: Збірник наукових праць. – К.: Діпромісто, 2011. – Вип. 21. – С. 42–46.